

Konya'nın Ortaçağ Dönemi Kent İmgesi ve Bileşenleri*

The Urban Image and Components of Konya in the Medieval Period

Rumeysa TEKE

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Arş. Gör. Rumeysa TEKE

Karabük Üniversitesi,

Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Karabük,
Türkiye

ORCID: [0000-0002-5620-4251](https://orcid.org/0000-0002-5620-4251)

e-mail: rumeysateke@karabuk.edu.tr

Başvuru/Submitted: 07.10.2024

Kabul/Accepted: 02.04.2025

Atıf: Teke, Rumeysa, "Konya'nın Ortaçağ Dönemi Kent İmgesi ve Bileşenleri", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 8/1 (Haziran 2025): 119-143.

Citation: Teke, Rumeysa, "The Urban Image and Components of Konya in the Medieval Period", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 8/1 (June 2025): 119-143.

Lisans/License:

Öz– Ortaçağ kentlerinin temel mekânsal elemanları sur, kale ve hendek gibi savunma unsurları, cami ya da kilise gibi dini yapılar, pazar yeri, çarşı, bedesten ve han gibi ekonomik kurumlardır. Konya'nın Ortaçağ döneminde Anadolu ölçeğindeki önemi kentin dokusunu karşılaştırmalı analizlere açık hale getirmiştir. Bir kenti okumak kent bileşenlerinin birbiriyle ilişkisini ortaya koyarak onu anlamayı içerir. Kentsel imge ve algı konuları üzerine çalışmalar yapan Kevin Lynch bir kentin okunabilmesi için yollar, sınırlar/kenarlar, bölgeler, odak/düğüm noktaları ve işaret öğeleri/nirengi noktaları olarak toplamda beş kriter belirlemiştir.¹ Bu bağlamda Lynch'in söz konusu beş kriterinden hareketle Konya'nın Ortaçağ dönemi kent dokusu analiz edilmiştir. Lynch'in yöntemi kullanılarak günümüz kentleri üzerine okumalar yapılmış ancak ilk kez bu çalışma ile Ortaçağ dönemi kenti analiz edilmiş ve kent dokusunu şekillendiren unsurlar incelenmiştir.

Konya kent dokusunun Ortaçağ dönemi analizi yapılırken yollar kriteri o döneme ait önemli ulaşım aksları, ana arterler olarak belirlenmiştir. Sur duvarları Ortaçağ döneminde kenti sınırlayan en önemli öge olmuştur. Fiziksel ve görsel ve sınır ögesi olan surlar şehrin biçimlenmesinde belirleyici ana elemandır. Bu yüzden kentin iç kale, sur duvarları ve kapılarından oluşan savunma yapısı sınırlar/kenarlar kriterinde değerlendirilmiştir. Her bölge kendi içinde fiziksel, kültürel ve işlevsel açıdan ortak karakteristik özellik göstermektedir. Bu özellikler birbirinden ayrılan kent dokularını oluşturmaktadır. Şehrin orta ve büyük ölçekli alanlarını kapsayan bölgeler kriteri ticaret bölgeleri ve mahalleler başlıkları altında incelenmiştir. Ticaret bölgeleri de pazar, çarşı, bedesten ve han olarak kendi içinde alt birimlere ayrılmıştır. Kentin odak/düğüm noktasını meydana getirmiştir. Konya şehri tarihi kimliğinden dolayı kent dokusunda birçok simge barındırmaktadır. İşaret öğeleri/nirengi noktalarına saray, cami ve medreseler örnek verilebilir.

Anahtar Kelimeler– Kent okuması, Kent imgesi, Ortaçağ, Konya.

Abstract– The basic spatial elements of medieval cities are defensive structures such as walls, castles and moats, religious structures such as mosques or churches, and economic institutions such as marketplaces, bazaars, covered bazaars, and inns. Konya's prominence in medieval Anatolia during the Middle Ages rendered its urban fabric suitable for comparative analysis. Reading a city involves understanding it by revealing the relationship between the city's components. Kevin Lynch, who studies urban image and perception issues, has determined a total of five criteria for the reading of a city to be readable as paths, edges/borders, districts, nodes, or strategic focal points and landmarks/reference points.² In this context, Konya's medieval urban

* Bu çalışma "Konya ve Brugge Kentleri Üzerinden Ortaçağ Kent Okuması" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Kevin Lynch kentsel imge ve algı konuları üzerine çalışmalar yapan akademisyen ve şehir plancısıdır. Lynch *The Image of the City* adlı eserinde üç Amerikan şehri Los Angeles, Boston ve Jersey City özelinde kent kurgusunun gözlemci tarafından algılanması ve imgelemesi üzerine çalışma yapmıştır. Bu çalışma kapsamında Lynch bir kentin okunabilmesi için yollar, sınırlar/kenarlar, bölgeler, odak/düğüm noktaları ve işaret öğeleri/nirengi noktaları olarak toplamda beş kriter belirlemiştir.

Yollar, bir gözlemcinin kullandığı ulaşım akslarıdır. Kenti algılamada gözlemcinin imgesinde baskın bir öğedir. Sokaklar, caddeler, demiryolları, yaya yolları ve kanallar bu kriterlere örnek verilebilir.

Sınırlar/Kenarlar, iki alan arasında sınır işlevi gören doğrusal öğelerdir. Akarsular, kıyılar, yüksek duvarlar bu ögenin örnekleri arasındadır. Etrafı sur ile çevrelenmiş kentler için bu kriter önemlidir.

Bölgeler, şehrin büyük ve orta ölçekli alanlarını kapsar. Ortak karakteristik özelliklere sahiptirler.

Odak/Düğüm noktaları, şehrin bir noktasından diğer noktasına giderken kullanılan stratejik noktalar. Meydanlar, mola yerleri, toplanma alanları ve kavşaklar örnek verilebilir.

İşaret öğeleri/Nirengi noktaları, kent içinde kolay algılanabilen elemanlardır. Kule, kubbe, tepe ve ağaç gibi basit bir şekilde tanımlanan fiziksel oluşumlardır. Şehre belirli bir mesafede ya da şehrin içinde olabilirler.

² Kevin Lynch is an academician and urban planner who studies urban image and perception. In his work *The Image of the City*, Lynch has made a study on the perception and imagination of urban fiction by the observer in the three American cities, Los Angeles, Boston and Jersey

fabric was analyzed based on Lynch's five criteria. Lynch's methodology has been widely applied to modern urban studies, this research represents the first application of his approach to a medieval city and the elements that shaped its spatial organization were examined.

While analyzing the medieval period of Konya's urban fabric, the criteria for paths were determined as the important transportation axes, main arteries of that period. City walls were the most important element limiting the city during the Middle Ages. Walls, which functioned as both physical and visual boundaries, playing a crucial role in shaping the city's structure. Therefore, the city's defense structure, consisting of the inner castle, city walls and gates, was evaluated according to the edges/borders criterion. Each district has common characteristics in terms of physical, cultural and functional aspects. These features create urban fabric that differ from each other. The criteria for districts encompass medium- and large-scale areas of the city were examined under the headings of commercial zones and neighborhoods. The commercial sector is further subdivided into markets, bazaars, covered bazaars, and inns. Squares constitute the nodes, or strategic focal points of the city. Konya's urban fabric includes numerous symbolic landmarks shaped by its historical identity. Palaces, mosques, and madrasahs are prominent landmarks that contributed to shaping the city's historical identity.

Keywords– Urban reading, Urban image, Medieval, Konya.

Yayın Tarihi	26 Haziran 2025
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: Bir İç Hakem (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: Üç Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması	Yapıldı-İntihal.Net
Etik Bildirim	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

Date of Publication	26 June 2025
Reviewers	Single Anonymized - An Internal (Editor board member) Double Anonymized - Three External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes – İntihal.Net
Complaints	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

City. Within the scope of this study, Lynch determined a total of five criteria for the reading of a city to be readable as paths, edges/borders, districts, nodes, or strategic focal points and landmarks/reference points.

Paths are the transportation axes used by an observer. It is a dominant element in the observer's image in perceiving the city. Streets, avenues, railways, pedestrian paths and canals can be given as examples of this criterion.

Edges/Borders are linear elements that serve as boundaries between two areas. Streams, shores, and high walls are among the examples of this element. This criterion is important for cities surrounded by walls.

Districts cover large and medium-sized areas of the city. They have common characteristics.

Nodes, or strategic focal points are strategic points used when going from one point of the city to another.

Landmarks/Reference points are elements that can be easily perceived in the city. They are simply defined physical formations such as towers, domes, hills and trees. They can be at a certain distance from the city or within the city.

EXTENDED ABSTRACT

Konya, one of the medieval Anatolian cities, developed rapidly after the Turks began to settle in Anatolia. During the Seljuk period, the city was among the important trade centres of the period because it was the nod/strategic spot where the trade routes extending from east to west and from south to north intersected. The fact that the city served as the capital of the Anatolian Seljuks during this period further increased its commercial importance. Konya experienced its golden age in terms of construction activities during the Anatolian Seljuk period. It exhibits the most important examples of that period with its structures that have survived to the present day. In addition, many scholars migrated to Anatolia during this period, so the city became a center of science, culture, and art.

The basic spatial elements of medieval cities are defensive structures such as walls, castles, and moats, religious structures such as mosques or churches, and economic institutions such as marketplaces, bazaars, covered bazaars, and inns. Kevin Lynch has identified five criteria for the reading of a city: paths, edges/borders, districts, nodes, or strategic focal points, and landmarks/reference points.³ In this context, the medieval urban fabric of Konya has been analysed based on Lynch's five criteria.

The visual quality of a city can be analysed based on the mental image of the inhabitants. Recognition of the parts of the city is possible by reading the city, which is a visual quality. While reading the city, a pattern can be created with symbols or signs and grasped visually. In this way, a legible city becomes an area easily defined with its borders, roads, and regions, and can be grouped into a whole pattern.⁴

The observer creates the urban image with the help of these five urban elements identified by Lynch. This process works mutually between the observer and their environment. The city reveals differences. The observer selects and makes sense of what he sees. Urban or environmental image is analysed with identity, structure, and meaning. The image first requires the object to be identified and recognised as an entity by separating it from others. Thus, identity emerges. Secondly, the image should include the object's relationship with the observer and other objects. Lastly, this object must have a meaning for the observer. The quality of the physical object that can create a strong image in the observer is defined as imaginability. Form, arrangement, and colours help to determine the image of the environment vividly and powerfully. The imaginability of an urban environment is directly related to its legibility. A highly imaginable, understandable, or readable city appears memorable and remarkable.⁵

These images vary according to the conditions of the observed area. While an area may be a district for a part of the city, it may be a node/strategic spot for the whole city. If a scale is determined for the user, a balance can be established between these categories. In reality, there is no such distinction for these separately defined elements. Because districts contain nodes, strategic focal points are defined by edges/borders, separated by paths, and overflow with landmarks/reference points.⁶

In this context, to evaluate the city of Konya, a literature review was first conducted, and the city's geographical location, historical development, and physical pattern were revealed in accordance with visual and written sources. The city's change was evaluated perceptually and visually in light of the results. The urban fabric of Konya has been reinforced by giving examples from other medieval Anatolian towns. Thus, it aims to make the city's medieval period boundary more readable.

³ Kevin Lynch, *The Image of the City* (Cambridge: M.I.T. Press, 1990), 46-48.

⁴ Lynch, *The Image of the City*, 2-3.

⁵ Lynch, *The Image of the City*, 6-10.

⁶ Lynch, *The Image of the City*, 48-49.

GİRİŞ

Ortaçağ Anadolu kentlerinden Konya Türklerin Anadolu'ya yerleşmeye başlaması ile hızlı bir şekilde gelişme göstermiştir. Selçuklu döneminde ana ticaret yolları üzerinde bulunan şehir dönemin önemli ticaret merkezleri arasında yer almıştır. Şehrin bu dönemde Anadolu Selçuklulara başkentlik yapması onun ticari önemini daha da artırmıştır. Konya Anadolu Selçuklu döneminde imar faaliyetleri açısından altın çağını yaşamıştır. Günümüze ulaşabilen yapıları ile o dönemin en önemli örneklerini sergilemektedir. Ayrıca bu dönemde birçok alim Anadolu'ya göç etmiş böylelikle kent bilim, kültür ve sanat merkezi haline gelmiştir.

Anadolu Türk kentlerinin demografik ve mekânsal çözümlemelerinden hareketle Selçuklu dönemi Anadolu kentleri üzerine bir model belirleyen Uğur Tanyeli⁷ ve Koray Özcan⁸'ın kent modellerinden yola çıkarak Konya şehri A tipi kale kent modeline örnektir.⁹ Bu modelde şehirler savunma, üretim ve dağıtım sistemleri ile sosyal ve kültürel yapılanmaları kapsamında örgütlenen yönetim ve siyasi merkezlerdir. Demografik olarak 10.000 nüfusu aşmışlardır. Etrafı surlar ile çevrili olan bu şehirler surların içinde yeteri kadar imkân bulamadıklarından dolayı dini ya da anıtsal yapıların öncülüğünde surların dışına yayılmıştır.¹⁰ Konya kenti Türklerin fethi öncesinde Bizans kale kentidir. Türklerin fethinden 1221 yılına kadar olan süreçte açık kent biçimine evrimleşen şehir, 1221 yılında ikinci surların yapımla kale kent modeline dönüşmüştür.¹¹

1. Yollar

Bir şehri algılamada ve tanımlamada en önemli kent elemanlarından biri yollardır. Sirkülasyon alanı olan yollar şehrin tanınabilirliği açısından büyük önem taşır. Ortaçağ döneminde Konya kenti uluslararası ticaret yolları üzerinde bulunmasından dolayı yollar bu şehri okumak için önemli bir kriterdir.

1.1. Cadde ve Sokaklar

Anadolu Selçuklu döneminde kentin fiziki yapısını iç kale ve onu çevreleyen dış kalenin surları belirlemiştir. Dış kale kapıları Konya'yı İran, Irak, Suriye, Karadeniz ve Akdeniz ülkeleriyle askeri ve ticari ilişkilerin yürütüldüğü uluslararası ticaret yollarına bağlamıştır. Kent merkezine gidildikçe yollar çarşı ve ticaret alanına açılmıştır. Şehri kuzey ve güney, doğu ve batı doğrultusunda bölen ana arterlerde yer alan kapılar kent içindeki yolları şehirlerarası yollara bağlamıştır. Ana arterler doğuda Alaeddin Caddesi, güneyde Sırçalı Medrese Sokak, batıda Nuri Sofu Sokağı ve kuzeyde Ankara Caddesi'dir. Bu dönemde cadde ve ana arterler, mahalle arasındaki sokaklara göre daha düzgün ve geniştir.¹²

⁷ Uğur Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Değişimi (11.-15. Yüzyıllar)* (Ankara: İdeal Kent Yayınları, 2021), 95-174.

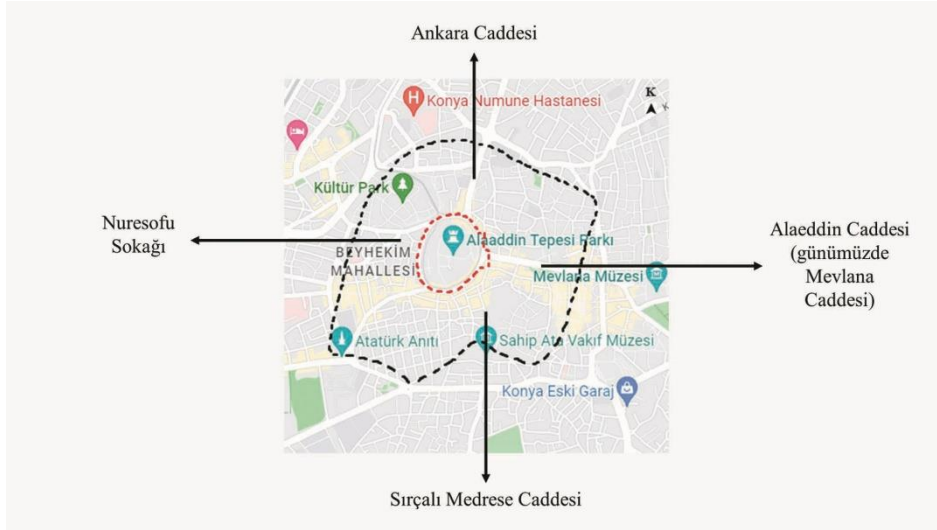
⁸ Koray Özcan, "Anadolu-Türk Kent Tarihinden Bir Kesit Selçuklu Döneminde Anadolu-Türk Kent Model(ler)i", *Bilgi*, S. 38 (Temmuz 2006): 172-173.

⁹ Selçuklu dönemi Anadolu kentlerini Tanyeli kapalı kent, açık kent ve uç kent modelleri; Özcan kale kent, açık kent ve dış odaklı büyüme modelleri olarak üç farklı modele ayırmıştır. Kale kent modeli "A tipi kale kent modeli" ve "B tipi kale kent modeli" olarak ikiye ayrılmıştır. Kısmen surların dışına taşmış, belirli nüfus büyüklüğünü aşmış yönetsel ve siyasal merkezler "A tipi kale kent modeli"ne örnektir. "B tipi kale kent modeli" ticaret potansiyeline sahip, askeri üs işlevinde tamamen surların içinde gelişme gösteren kentlerdir. Açık kent modeli de kale kent gibi kendi içinde ikiye ayrılmıştır. "A tipi açık kent modeli" pazar yerleşmeleri ve zanaat faaliyetlerine bağlı olarak gelişen Ahilik merkezleridir. Kamusal yapıların sur dışında konumlanması ile gelişen kentler "B tipi açık kent modeli"ne örnektir. Kentel organizasyon üzerinde güvenlik ve savunma unsurlarının egemen olduğu askeri temas bölgelerinde bulunan kentler "dış odaklı büyüme modeli"nin örneğidir. Anadolu Selçuklu kent modellerinin belirlenmesinde ana etkenler siyasi ve askeri şartlara dayanan yerleşim politikası, toprak kullanımı ile sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkiler zinciri olmuştur. Bkz. Koray Özcan, "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Modelleri", *İtüdergisi/a mimarlık, planlama, tasarım* 6, S. 1 (Mart 2007): 8-10.

¹⁰ Özcan, "Anadolu-Türk Kent," 172.

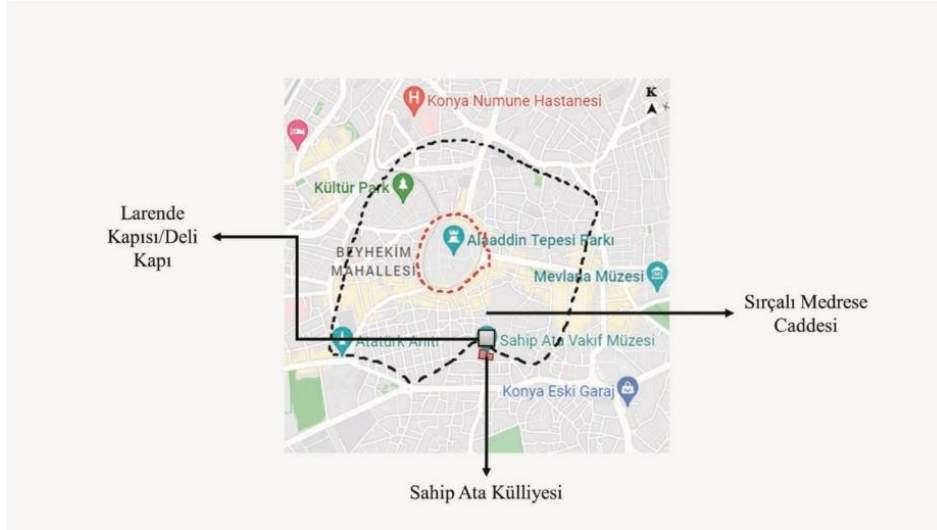
¹¹ Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde*, 74, 112.

¹² Azize Aktaş Yasa, "Konya," içinde *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı* 2, ed. Ali Uzay Peker ve Kenan Bilici, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2015), 246-247.

Resim 1. Google maps üzerinde ana arterlerin gösterimi¹³

Selçuklu kentlerinde kale kapılarının önüne külliye inşaa edilmiş ve böylelikle ana arterler başlangıçta saptırılmış ya da kesilmiştir. Konya'da Sahip Ata Külliyesi kentin en önemli geçiş noktasından biri olan dış kale sur kapısının önüne yapılmıştır. Bu durum ana arter olan Sırçalı Medrese Caddesi'nin başlangıçta kesilmiş olduğunu göstermektedir.¹⁴

Resim 2. Google maps üzerinde Sahip Ata Külliyesi'nin konumu

Selçuklu dönemi Türk kentlerinin yol ağları geometri dışı olduğundan dolayı kentler çıkmaz sokaklara sahiptir. Çıkmaz sokak oluşumuna sebep olan etkenlerden biri mobilite düşüklüğüdür. Mahalleler kapalı yapıları ile mobilitayı düşük tutmuşlardır. Kentli gereksinimlerini yakın çevreden karşılamış, her mahalle kendi içinde mescit, medrese, sıbyan mektebi ve dükkân bulundurmıştır. Böylelikle halk her gereksinimi için merkeze gitme ihtiyacı duymamıştır. Çıkmaz sokak konutlara mahremiyet sağladığı için bu oluşumunun kültürel etkenlerle de ilgili olduğu söylenebilir. Bir diğer neden ise toprak rejimidir. Toprak spekülatif olarak bir kazanç getirmediği için sadece üzerinde yer alan yapılar ile değer kazanmıştır. Bu yüzden kentsel toprağa titiz bir şekilde geometrik parselleme

¹³ Konya kentinin google maps haritası üzerine surların geçtiği yerler, kale kapıları, caddeler, mahalleler ile yapıların konumları ve isimleri tarafımızdan işlenmiştir. Kırmızı renkli kesik çizgi iç kale, siyah renkli kesik çizgi dış kale surlarının sınırını ifade etmektedir. 28 Kasım 2023 tarihinde erişildi, <https://www.google.com/maps/@37.8720363,32.4918569,14.61z>.

¹⁴ Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde*, 256-257.

yapılmamıştır. Konya kenti Türk öncesi dönemin sokak yapısını devam ettirmektedir. Kent dokusu çıkmaz sokaklara sahiptir.¹⁵ Sokaklarda bazen kaldırım bulunmaktadır.¹⁶

2. Sınırlar/Kenarlar

Sınır ögesi Ortaçağ döneminin kent algısında güçlü bir şekilde hissedilmektedir. Konya kentinin fiziki yapısının belirlenmesinde merkezde bulunan iç kale ve onu çevreleyen dış kale surları etkili olmuştur. Bu yüzden şehrin Gevale Kalesi, iç kale, dış kale ve sur kapılarından oluşan savunma yapısı sınırlar/kenarlar kriterinde ele alınmıştır.

2.1. Savunma Yapısı

2.1.1. Gevale Kalesi

Kale kent merkezine yaklaşık 10 km uzaklıkta bulunan Takkeli Dağ'ın zirvesine yapılmıştır.

Resim 3. Gevale Kalesi arkeolojik kazı çalışmasından bir görünüm¹⁷

İnşa tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmayan kalenin Roma ve Bizans dönemlerinde müstahkem bir kale olduğu düşünülmektedir.¹⁸ Dış kale surları yapılmadan önce şehrin savunulması büyük ölçüde buradan yapılmıştır. “Rum’un Kilidi” olarak adlandırılan bu kale kent için önemli bir konumda yer almıştır.¹⁹ Selçuklu hükümdarları kaleyi eğlence mekânı olarak kullanmış, Osmanlı döneminde de padişahlar buradan kışın ava çıkmıştır.²⁰

2.1.2. İç Kale

İç kalenin ilk inşasının Roma ve Bizans dönemlerinde olduğu tahmin edilmektedir.²¹ II. Kılıçarslan ve III. Kılıçarslan dönemlerinde onarılmıştır.²² Kesme taş malzemeden inşa edilen kalenin duvarları harç ve moloz taş ile doldurulmuştur. Alaeddin Tepesi’ni çevreleyen iç kalenin 4 kapısı bulunmaktadır.²³ Etrafı iki sıra surla çevrilmiş ve hendeklerle desteklenmiştir. Giriş ve çıkışlar açılıp kapanan köprüler

¹⁵ Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde*, 256-262.

¹⁶ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya* (Konya: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985), 51.

¹⁷ Gevale Kalesi için 2012 yılında arkeolojik kazı çalışması başlatılmış ve halen devam etmektedir. 25 Kasım 2023 tarihinde erişildi, <http://www.selcuklu.gov.tr/gevale-kalesi>

¹⁸ Mehmet Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)* (Konya: Yeni Kitap Basımevi, 1962), 67.

¹⁹ Baykara, *Türkiye Selçukluları*, 32.

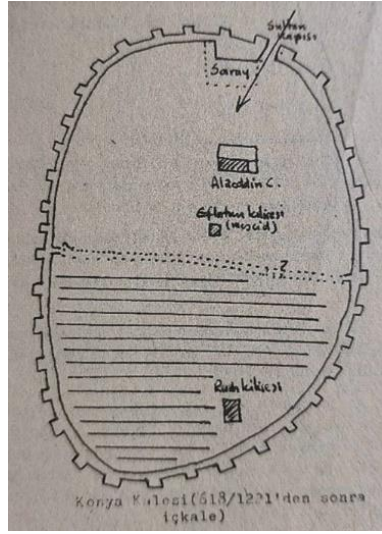
²⁰ İbrahim Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi* (Konya: Memleket Gazetesi Yayınları, 2007), 128.

²¹ Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya* (Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, 1995), 39.

²² Konyalı, *Konya Tarihi*, 99, 101.

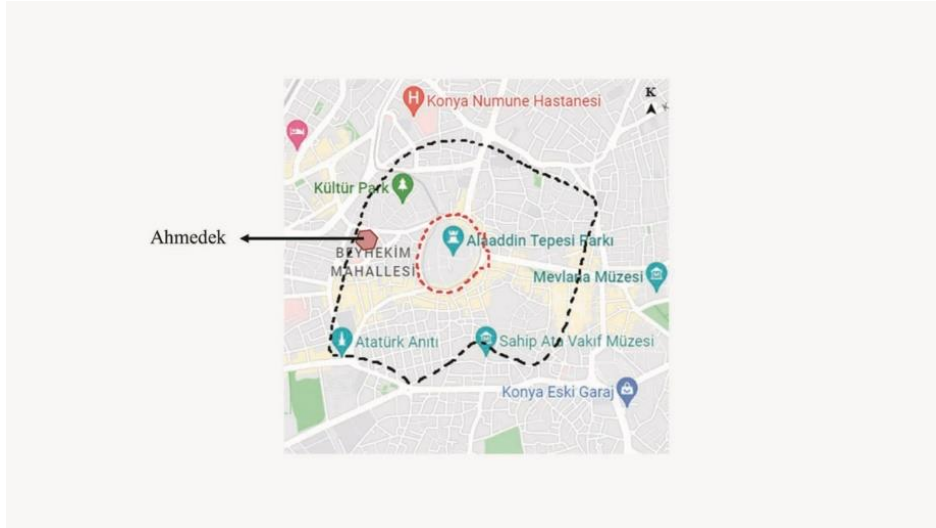
²³ Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, 49.

ile kontrol altına alınmıştır. Selçuklu döneminde yönetim merkezi olarak kullanılmıştır.²⁴ Kuzey bölümde Saltanat Sarayı (Alaeddin Köşkü) ve Alaeddin Camii, ortada Eflatun Kilisesi, güneyde Rum ile Ermeni Kiliseleri yer almıştır. I. Alaeddin Keykubad döneminde dış surların yapımıyla birlikte bu kale surların ortasında kalmış ve iç kaleye dönüşmüştür.²⁵

Resim 4. İç kale²⁶

Bu dönemde şehirde kentsel alanın tam merkezine konumlanmış bağımsız bir iç kale ve asıl olarak surla eklemlenmiş bir tane de ahmedek bulunmuştur.²⁷ İç kalenin batısına I. İzzeddin Keykavus tarafından ahmedek yaptırılmıştır. Dıştaki surla içten bitişik olan ahmedek şehrin savunulmasından sorumlu olmuştur. Kesme gödene taşı ile çok katlı inşa edilmiştir. Cephane ve güherçile gibi askeri malzemeler burada depolanmıştır. İlerleyen yıllarda hapisane olarak kullanılmış ve bu yüzden Zindankale olarak adlandırılmıştır.²⁸

Resim 5. Google maps üzerinde ahmedeğin konumu

²⁴ Azize Aktaş Yasa, "Konya'nın Anadolu Selçukluları Dönemi Fiziki Yapısı," (II. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı-Araştırmaları Sempozyumu, Konya, Nisan 30-Mayıs 02 1998), 235.

²⁵ Baykara, *Türkiye Selçukluları*, 33.

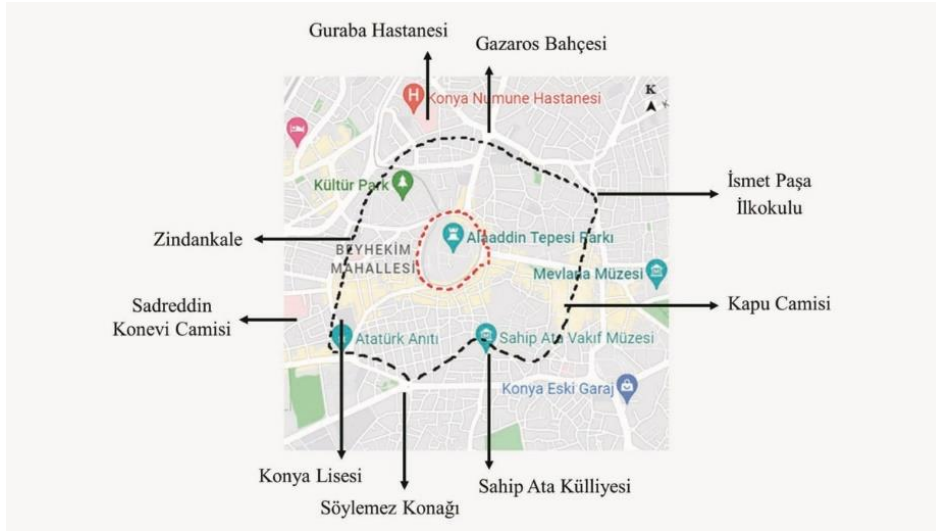
²⁶ Baykara, *Türkiye Selçukluları*, 47.

²⁷ Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde*, 96.

²⁸ Yusuf Küçükdağ ve Caner Arabacı, *Selçuklular ve Konya* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2016), 17-21.

2.1.3. Dış Kale/Surlar

On üçüncü yüzyılda kentin büyümeye başlaması ile önceki savunma sistemi yetersiz kalmış ve bunun üzerine Sultan I. Alaeddin Keykubad 1221 yılında kentin çevresine dış sur yaptırmıştır.²⁹ Genişliği 3, yüksekliği 18 m olan surların çevresi 5-6 km uzunluğundadır. Surlar burçları arasındaki mesafe 40 m olacak şekilde 140 adet burçla donatılmıştır.³⁰ Surların etrafına 15 m genişliğinde hendek kazılmış ve böylelikle savunma güçlendirilmiştir. Bu hendek Meram Deresi'nden gelen suların şehre zarar vermeden kentin kuzeyinde yer alan fakat günümüzde kurutulan Aslım Bataklığına dökülmesini sağlamıştır. Kapıların hizasındaki hendeğin üzerindeki köprüler ile şehre giriş ve çıkış sağlanmıştır.³¹ Surlar önceden Guraba Hastanesi (Numune Hastanesi)'nin olduğu yerden başlayarak, Zindankale (Mareşal Mustafa Kemal İlköğretim Okulu çevresi), Sadreddin Konevi Camisi, Konya Lisesi, Söylemez Konağı (Balık Hali), Sahip Ata Külliyesi, Ağaç Pazarı, Kapu Camisi, Akif Paşa İlkokulu çevresi, İsmet Paşa İlkokulu ve Gazaros Bahçesi (Beş Yol)'nden geçerek tekrar Guraba Hastanesi'ne ulaşmıştır.³²

Resim 6. Google maps üzerinde dış kale surlarının geçtiği yerlerin gösterimi

2.1.4. Sur/Kale Kapıları

Dış kalenin 12 tane kapısı vardır.³³ Kente Ertaş/Çeşnigir, Halkabegüş, Deri/Darı, Aksaray, At Pazarı, Telli, Larende/Deli, Meram/Yeni, Yapılı/Eski, Çeşme, Antalya ve Sille olmak üzere 12 kapıdan girilmektedir.³⁴

²⁹ Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi*, 39.

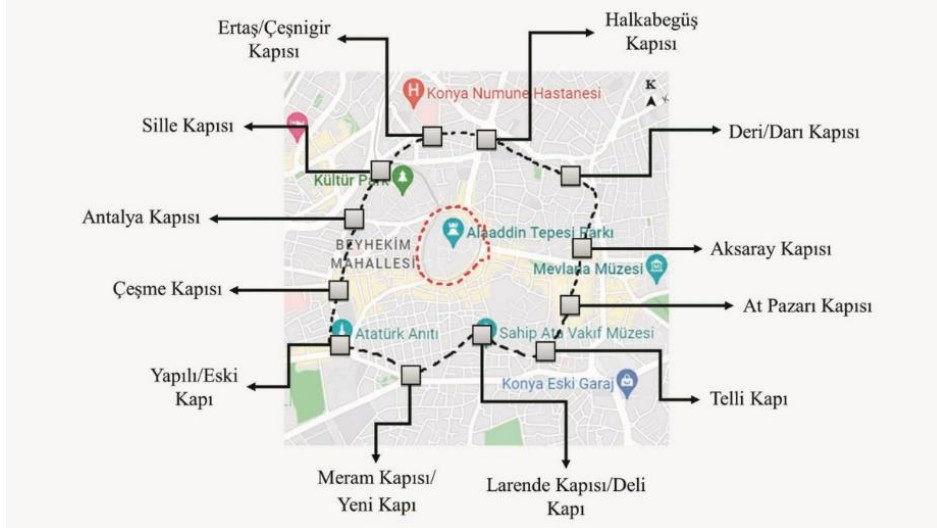
³⁰ Yılmaz Önge, "Alaaddin Keykubad Döneminde Konya'da İnşa Edilmiş Mimarlık Eserleri", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 3 (Haziran 1988): 50.

³¹ Baykara, *Türkiye Selçukluları*, 37.

³² Konyalı, *Konya Tarihi*, 108.

³³ Ayrıca bkz. Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi*, 39; Aktaş Yasa, "Konya'nın Anadolu Selçukluları Dönemi Fiziki Yapısı," 237-238; Osman Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 228.

³⁴ Yapılan araştırmaların sonucunda Konya kentinin Ortaçağ dönemine ait sur kapılarının isimlerinin birçok yayında farklı olduğu görülmüştür. Bununla birlikte çalışmada İbrahim Hakkı Konyalı'nın *Konya Tarihi* yayını temel alınmıştır. Bkz. Konyalı, *Konya Tarihi*, 109.

Resim 7. Google maps üzerinde dış kale sur kapılarının gösterimi

Şehrin sur kapıları At Pazarı Kapısı gibi kapıların yanındaki önemli pazar yeri ve yapı topluluğuna göre³⁵ ya da Larende, Antalya ve Aksaray Kapıları gibi o yolun ulaştığı kente göre adlandırılmıştır.³⁶ Halkabegüş Kapısı ise adını Halkabegüş Mescidi'nden almıştır.³⁷ Bu kapılar şehrin içindeki yolları şehirler arası yollara bağlamıştır.³⁸ Aksaray Kapısı aslan; Ladik, Silile ve Ertaş Kapıları insan heykelleriyle süslenmiştir. Bu durum kent surlarının müze görünümünde olduğunu açıkça göstermektedir.³⁹

3. Bölgeler

Lynch'in kent imgesini oluşturan üçüncü bileşeni bölgelerdir. Kentlerin orta ve büyük ölçekli alanlarını kapsayan bölgeler kriteri ticaret bölgeleri ve mahalleler olarak ikiye ayrılmıştır. Ticaret bölgeleri pazarlar, çarşılar, bedesten ve hanlar olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Mahalleler sur içi ve dışındaki konumları ve etnik yapılarına göre kendi içinde farklılık yarattığı için bölgeler kriterinin bir diğer örneğidir.

3.1. Ticaret Bölgeleri

3.1.1. Pazarlar

Pazarlar işlem görmemiş tek çeşit ürünün satıldıkları yerlerdir. Genellikle surların dışında yer almışlardır.⁴⁰ Kentteki ticaretin 12. ve 13. yüzyılda genişlemesi ile diğer Ortaçağ Anadolu kentlerinde olduğu gibi Konya şehrine de pek çok pazar kurulmuştur.⁴¹ At Pazarı sur dışında, At Pazarı Kapısı'nın önüne kurulan pazardır. Buğday pazarı şehrin batısına konumlanmıştır.⁴² İnce Minareli Medrese'nin çevresinde kurulan Odun ile Kapan Pazarı, sur dışında kentin batısında yer alan Garipler Pazarı, kale içinde Alaeddin Camisi'ne yakın bir konumda bulunan Cami Pazarı ve Alaeddin Tepesi'nin güneydoğusunda kurulan Koyun Pazarı Anadolu Selçuklu döneminde şehirde kurulan pazarlar arasındadır.⁴³

³⁵ Osman Eravşar, "Ortaçağ Anadolu Kentleri", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 508.

³⁶ Zeki Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998), 315-316.

³⁷ Konyalı, *Konya Tarihi*, 111.

³⁸ Aktaş Yasa, "Konya'nın Anadolu Selçukluları Dönemi Fiziki Yapısı," 237-238.

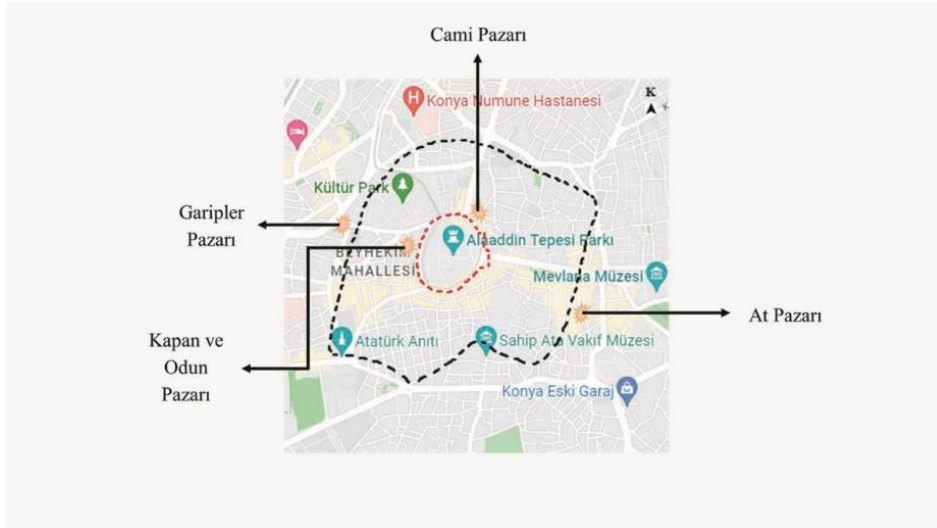
³⁹ Önge, "Alaeddin Keykubad Döneminde," 50.

⁴⁰ Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde*, 118.

⁴¹ Baykara, *Türkiye Selçukluları*, 55.

⁴² Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde*, 118.

⁴³ Baykara, *Türkiye Selçukluları*, 57, 62.

Resim 8. Google maps üzerinde pazarların gösterimi

3.1.2. Çarşılar

Çarşılar işlem görmüş ürünlerin satıldığı alanlardır.⁴⁴ Konya şehrinin çarşısı Eski Çarşı (sûk-i atik) ve Yeni Çarşı (sûk-i cedid) şeklinde ikiye ayrılmıştır. Üçüncü Haçlı Seferi esnasında şehir zarar görmüş ve kentin çarşı ve pazarları yakılmıştır. Haçlıların yaktığı çarşı Eski Çarşı olarak adlandırılmıştır.⁴⁵

Şehrin çarşısı malların satıldığı alan ve imalathanelerin bulunduğu alan olarak iki ana kısımdan oluşmuştur. Çarşılarda dükkânlar yani satış yapan yerler çoğunlukta olmuştur. Ancak kendi imalatlarını yapıp kendi dükkânlarında ürünlerini satan halk da bulunmuştur. Kasaplar, Külâhçılar, Pamukçular, Şekerciler, Demirciler, Kuyumcular, Başmakçılar, Bıçakçılar, Terziler, Helvacılar, Aşçılar, Saraçlar ve Kavaflar Çarşıları kentte 13. yüzyılda kurulan çarşılar arasında yer almıştır.⁴⁶ Aktaş Yasa⁴⁷ şehirde ayrıca Uzun Çarşı'nın varlığından söz etmektedir.

3.1.3. Bedesten

Konya kentindeki ticaret bölgelerinden bir diğeri bedestendir. Baykara⁴⁸ şehirdeki bedesten hakkında yeterli bir bilginin bulunmadığını ifade ederken Aktaş Yasa⁴⁹ Şerafeddin Camisi'nin civarında bu döneme ait bir bedestenin yer aldığını ve Osmanlı döneminde de bu yapının üzerine yeniden bir bedesten inşa edildiğini belirtmektedir.

Önder⁵⁰ ve Konyalı⁵¹ günümüzde İl Özel İdaresi binası olarak kullanılan Konya Sanayi Mektebi'nin bulunduğu yerde bir bedesten yer aldığını ifade etmektedir. Bu bedesten 1538 yılında Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaptırılmış ve burada yoğun bir şekilde ticaret yapılmıştır.⁵² Bedestenin yakınında Şerafeddin Camisi ile Ebu'l-Fazl Camisi (günümüzde İplikçi Camisi'nin bulunduğu yer)'nin bulunması burayı kentin merkezine dönüştürmüştür. Ayrıca Uzun Çarşı buradan başlamış ve çevresinde birçok dükkân yer almıştır.⁵³

⁴⁴ Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde*, 118.

⁴⁵ Baykara, *Türkiye Selçukluları*, 55-56.

⁴⁶ Baykara, *Türkiye Selçukluları*, 52-53, 58.

⁴⁷ Aktaş Yasa, "Konya," 251.

⁴⁸ Baykara, *Türkiye Selçukluları*, 62, 65.

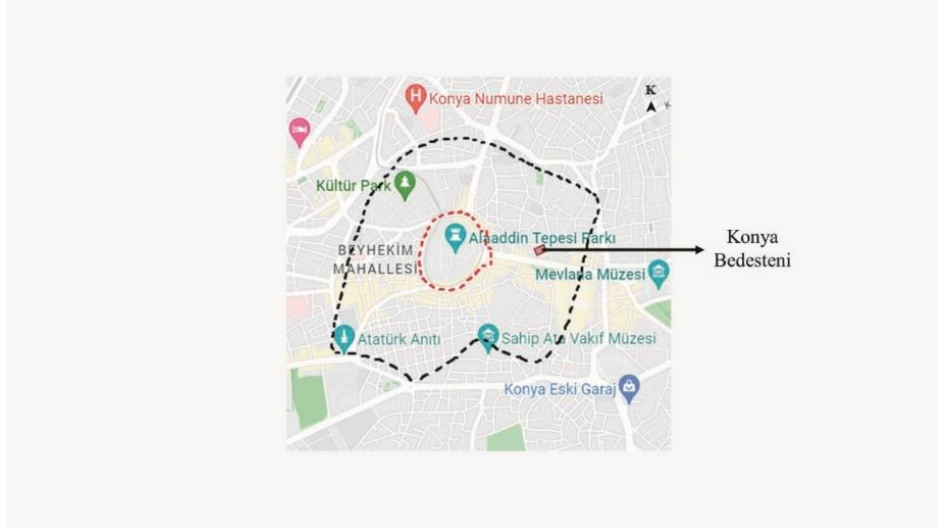
⁴⁹ Aktaş Yasa, "Konya'nın Anadolu Selçukluları Dönemi Fiziki Yapısı," 243.

⁵⁰ Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, 361.

⁵¹ Konyalı, *Konya Tarihi*, 743.

⁵² Caner Arabacı, *Geçmişten Günümüze Konya Ticaret Odası 1882-1999* (Konya: Konya Ticaret Odası, 1999), 50.

⁵³ Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi*, 35.

Resim 9. Google maps üzerinde bedestenin konumu

Şehirde Selçuklu devrinden günümüze kadar gelen herhangi bir ticaret yapısı yoktur. Vakıf ve arşiv kayıtlarından yola çıkarak 1538 yılından önce buraya bir bedestenin inşa edildiği Osmanlı döneminde de bu ilk yapı yıkılarak yerine dokuz kubbeli bir bedesten yapıldığı düşünülmektedir. Ancak bu ilk yapının Selçuklu yapısı olup olmadığı hakkında net bilgi yoktur.⁵⁴

3.1.4. Han

Ticarette önemli yere sahip olan hanlar 13. yüzyıldan itibaren şehirde görünmeye başlamıştır. Çoğunlukla çarşıların içinde bulunmuş ve bulunduğu çarşının ismiyle anılmıştır. Çarşıların bir parçası olan bu hanlarda tüccarlar konaklamıştır.⁵⁵ Hanlar Bezzazlar Hanı, Pamuk Hanı ve Şekerciler Hanı gibi satılan malın cinsine ve tüccarın uzmanlığına göre ayrılmıştır. Ayrıca Ziyaeddin Hanı gibi bazı hanlar eğlence mekânı olarak kullanılmıştır.⁵⁶

Aktaş Yasa⁵⁷ kentte bu döneme ait 16 tane han bulunduğunu belirtmektedir. Hanların en ünlüsü Bezzazlar Hanı'dır. Şemseddin Altun-Aba'nın 2 tane hanı Yeni Çarşı ile Debbağlar Çarşısı'na, Bedreddin Yalman ve Demre Hatun Hanları Eski Çarşı'ya inşa edilmiştir. Pirinççiler Hanı, Karatay Hanı, Sahip İsfahanî Hanı, Hvâce Hasan'üs-Sultanî Hanı, Şekerciler Hanı, Vezir Ziyâeddin Hanı ve Nizâmiye Hanı kaynaklarda adı geçen hanlardır. Konya kentinde ayrıca Ermenilere ait hanlar da yer almıştır. Bu hanlarda Ermeniler konaklamış ve bu yüzden "Ermen-han" şeklinde adlandırılmıştır. Larende Kapısı'nın dışında 16, Attar Armağan Şah Mahallesi'nde 10 hücreli Ermen-hanlar bulunmuştur.⁵⁸

3.2. Mahalleler

Baykara⁵⁹ ve Akşit⁶⁰ Konya şehrinde Selçuklu dönemine ait 40 ya da 50 tane mahalle bulunduğunu belirtirken Küçükdağ ve Arabacı⁶¹ kentteki mahalle sayısını 11 olarak ifade etmektedir. Aktaş Yasa⁶² ise toplamda 15 mahalle ismi belirlemiş ancak Osmanlı dönemi kaynaklarında ismi geçen mahallelerin

⁵⁴ Ali Baş ve Tolga Bozkurt, "Konya Bedesteni." *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10 (Ağustos 2003): 510-512.

⁵⁵ Baykara, *Türkiye Selçukluları*, 63, 65.

⁵⁶ Osman Turan, "Selçuklu Kervansarayları", *Belleten* 10, S. 39 (Temmuz 1946): 496.

⁵⁷ Aktaş Yasa, "Konya'nın Anadolu Selçukluları Dönemi Fiziki Yapısı," 243.

⁵⁸ Baykara, *Türkiye Selçukluları*, 46, 63-65.

⁵⁹ Baykara, *Türkiye Selçukluları*, 50.

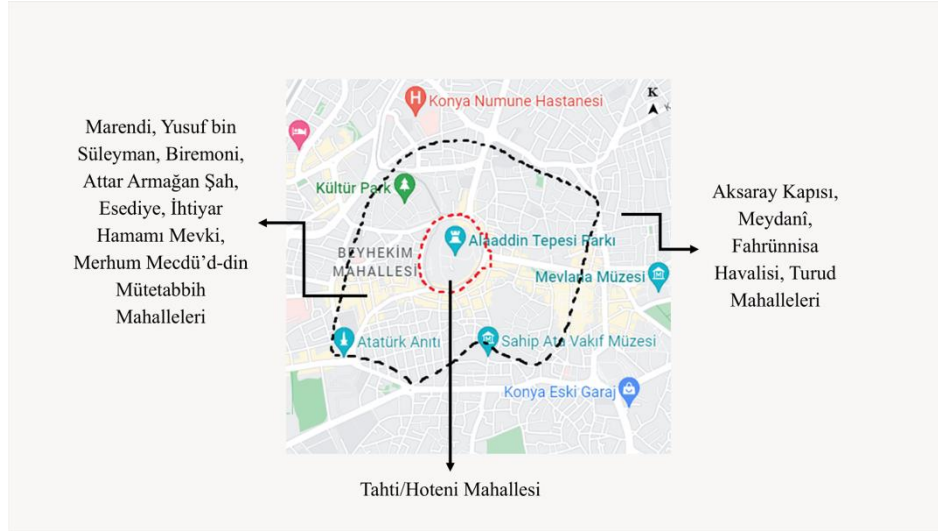
⁶⁰ Ahmet Akşit, "Selçuklular Devrinde Kent İskanı ve Mahalleler", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5, S. 1 (Aralık 2014): 81.

⁶¹ Küçükdağ ve Arabacı, *Selçuklular ve Konya*, 231.

⁶² Aktaş Yasa, "Konya'nın Anadolu Selçukluları Dönemi Fiziki Yapısı," 238.

bir bölümünün Anadolu Selçuklu devrinde kurulduğu ve bunlarla birlikte 40 mahalle olduğu tahmin edilmektedir.

Tahti/Hoteni Mahallesi iç kalede; Yusuf bin Süleyman, Marende, Biremoni, İhtiyar Hamamı Mevki, Attar Armağan Şah, Merhum Mecdü'd-din Mütetabbih ve Esediye Mahalleleri iç kale ve dış kale arasında yer almıştır. Aksaray Kapısı, Fahrünnisa Havalisi, Meydanî ve Turud Mahalleleri dış kale surlarının dışına konumlanmıştır. Emir-i Ahur Fahreddin Arslandoğmuş ve Abdülkerim Mahalleleri'nin konumları belirlenememiştir.⁶³

Resim 10. Google maps üzerinde mahallelerin konumu

Mahalleler kentin topoğrafyasına bağlantılı olarak geniş bir çevreye yayılmış, dış kale etrafına kurulan mahalleler seyrek, iç kalenin çevresinde birbirlerine bitişik şekilde konumlanmıştır. Surların içinde kurulan mahalleler ticaretin yoğun olarak yapıldığı çarşı ya da mescit etrafında, sur dışında tekke ve zaviyelerin etrafında kurulmuştur. Mahallelerdeki mescit, cami, çarşı, pazar, hamam ve han beraberliği dikkat çekmiş ve bu durum Osmanlı döneminde de devam etmiştir. Surların dışında bulunan Ahi Mahallesi, Debbağlar Hanı, Tekkesi, Çarşısı ve Mescidi ile bu beraberliğe bir örnek teşkil etmektedir.⁶⁴

4. Odak/Düğüm Noktaları

Meydanlar geçiş noktaları arasında bağlantı kurarak şehrin odak/düğüm noktalarını oluştururlar. Bu noktalar hem kesişim alanları hem de toplanma noktalarıdır. Savunma yapısının bir ögesi olan sur kapıları aynı zamanda çevreleri ile bir meydan oluşturmaktadır. Bu yüzden odak/düğüm noktası örneği olarak da düşünülebilir. Sahip Ata Külliyesi (13. yüzyıl) de çevresi ile bir meydan oluşturduğu için bu ögeye örnek verilebilir. Bu yapı cami, hankâh, türbe, çeşme, hamam ve dükkânlardan oluşan tezat yapıları ve faaliyet yoğunlaşmaları ile dikkat çekmektedir.

4.1. Meydan

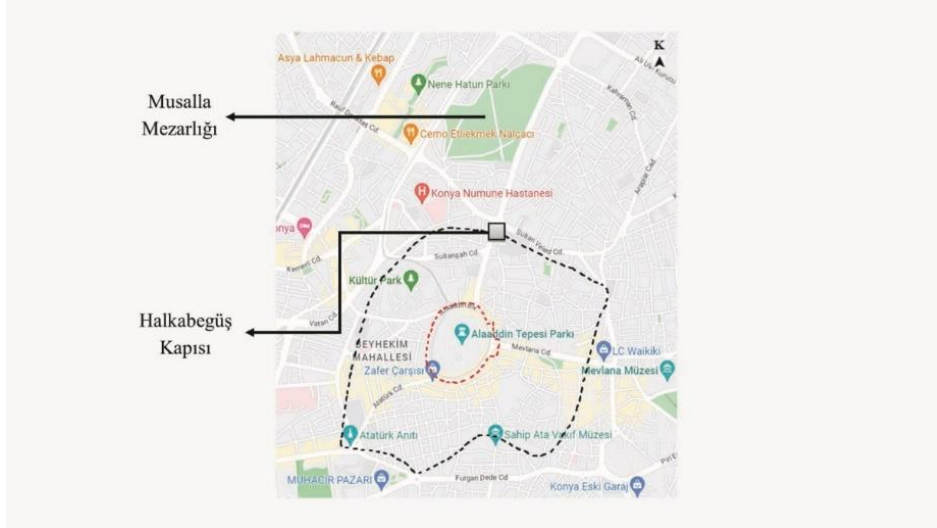
Anadolu Selçuklu döneminde her kentte “Sultan Meydanı” olarak adlandırılan toplantı alanı yer almıştır. Burada bayram namazı kılınmış, ordu savaşa uğurlanmış ve karşılanmıştır. Konya şehrinde bu meydan Halkabegüş Kapısı'nın dışında Şeyh Halili Türbesi civarında bulunmuştur.⁶⁵ Aktaş Yasa⁶⁶ bu meydanı “Musalla Meydanı” olarak adlandırmaktadır. Günümüzde şehrin kuzey tarafında Musalla Mezarlığı vardır.

⁶³ Aktaş Yasa, “Konya,” 247.

⁶⁴ Aktaş Yasa, “Konya,” 248.

⁶⁵ Konyalı, *Konya Tarihi*, 374.

⁶⁶ Aktaş Yasa, “Konya'nın Anadolu Selçukluları Dönemi Fiziki Yapısı,” 247.

Resim 11. Google maps üzerinde Musalla Mezarlığı'nın konumu

İç kalenin Sultan Kapısı'nın önünde küçük bir meydan yer almış ve saray hayatıyla ilgili merasim ve törenler burada yapılmıştır. Ayrıca Hz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin At Pazarı Kapısı'ndan geçerken bir idamın gerçekleşmesi⁶⁷ gibi infaz olayları ve ticari faaliyetler için sur kapılarının çevresinde küçük meydanlar yer almıştır.⁶⁸

Yollar, sınırlar/kenarlar, bölgeler, odak/düğüm noktaları ve işaret öğeleri/nirengi noktaları olarak ayrı ayrı ele alınan bu beş kriter analiz edilen bölgenin şartlarına göre değişiklik gösterebilir. Seçilen bir yer kentin parçası için bölge özelliği gösterirken şehrin bütünü için odak/düğüm noktası olabilir.⁶⁹ Bu yüzden kentin sur kapıları sınırlar/kenarlar kriterinde savunma yapısının bir ögesi olmalarının yanında çevreleri ile birer odak noktası olma özelliği taşıdığı için odak/düğüm noktası kriterine örnek verilebilir.

Odak/düğüm noktasına diğer bir örnek Sahip Ata Külliyesi ve çevresidir (**Resim 2**). Cami, türbe, hankâh, çeşme, hamam ve dükkânlardan oluşan külliye Larende Kapısı/Deli Kapı'nın karşısına inşa edilmiş ve çevresi ile bir meydan oluşturmuştur. Sur kapısının hemen önünde bulunması, şehir içindeki yolları yönlendirmesi ve farklı tip yapıları bünyesinde barındırmasından dolayı bu kritere örnek gösterilebilir.

5. İşaret Öğeleri/Nirengi Noktaları

İşaret öğeleri/Nirengi noktalarının en önemli özelliği çevrede kolay bir şekilde hatırlanan tek öge olmalarıdır. Mekânsal konumunun öne çıkması, belirgin bir biçiminin olması ve yükseklik ve hiza gibi özellikler bakımından çevresiyle zıtlık oluşturması onu kolay tanımlanabilir hale getirmektedir.⁷⁰ Bu ögeye dini, eğitim ve sivil gibi farklı yapı tiplerinden örnekler verilebilir.

Saltanat Sarayı Ortaçağ dönemi kent sınırları içinde tectir. Bu yüzden çevrede kolay bir şekilde hatırlanabilir. Alaeddin Tepesi'nde yer alan sivil mimari örneği olan Saltanat Sarayı ile dini mimari örneği olan Alaeddin Camisi (1116-1220) tepede yer almaları ve böylelikle uzak mesafelerden kolay bir şekilde algılanabilmelerinden dolayı bu ögeye örnek verilebilir.

Selçuklu döneminde kültür, bilim ve ilim merkezi olan şehre çok fazla sayıda medrese inşa edilmiş ancak bunlardan çok azı günümüze gelebilmiştir.⁷¹ Günümüze ulaşanlar arasında Sırçalı Medrese (Muslihiddin/Muslihiye Medresesi) (1242), Karatay Medresesi (Karatay Çini Eserler Müzesi)

⁶⁷ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri 1 (Mevlânâ ve Etrafindakiler)*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986), 228.

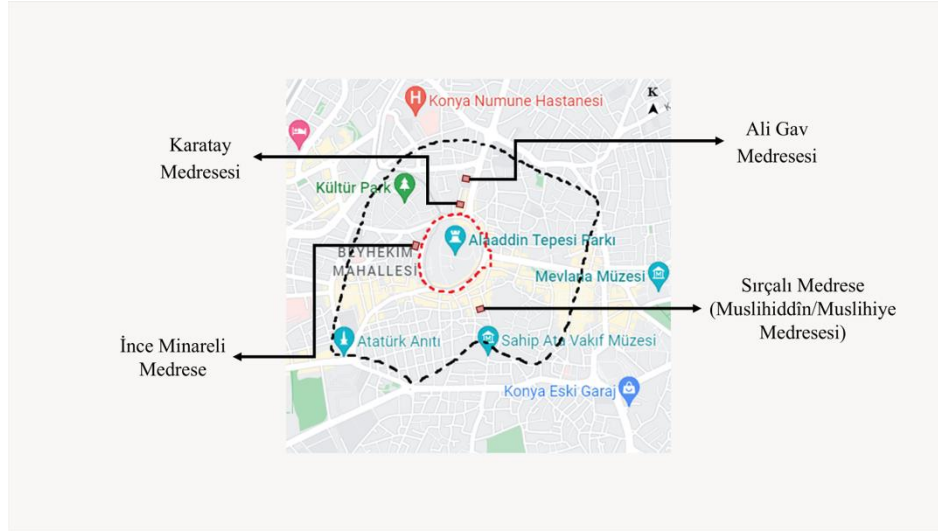
⁶⁸ Aktaş Yasa, "Konya'nın Anadolu Selçukluları Dönemi Fiziki Yapısı," 247.

⁶⁹ Lynch, *The Image of the City*, 48.

⁷⁰ Lynch, *The Image of the City*, 78-79.

⁷¹ Aktaş Yasa, "Konya'nın Anadolu Selçukluları Dönemi Fiziki Yapısı," 243.

(1251/1252), İnce Minareli Medrese (Taş ve Ahşap Eserleri Müzesi) (1263-1268) ve Ali Gav Medresesi (Ali Gav Gelenekli Sanatlar Merkezi) (12. yüzyıl sonu ve 13. yüzyıl başı) işaret öğeleri/nirengi noktalarına eğitim yapıları kategorisinde örnek gösterilebilir.⁷² Selçuklu dönemi taş işçiliğinin en önemli eserleri arasında yer alan bu yapılardan Sırçalı Medrese, Karatay Medresesi ve İnce Minareli Medrese zengin çini süslemeleri ve gösterişli taç kapıları ile dikkat çekmektedir. Böylelikle kentsel bölgede kolay bir şekilde algılanabilir.

Resim 12. Google maps üzerinde Konya kentinin günümüze ulaşan medrese örneklerinin konumu

DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Konya kentinin Ortaçağ dönemine ait kent elemanları incelenmiş ve bu döneme ait kent dokusu irdelenmeye çalışılmıştır. Ortaçağ Anadolu kentlerini oluşturan ana unsurlar Konya kentinde görüldüğü üzere siyasal olarak kale, ekonomik açıdan pazar yeri, dini olarak cami şeklinde tanımlanabilir. Bu Ortaçağ kentlerinin mekânsal biçimini ve sınırlarını belirleyen temel elemanlar hendek, kule, burç, yüksek sur duvarları ile kente giriş ve çıkış noktası işlevinde olan şehir kapılarıdır.⁷³ Bu yerleşim planını Konya şehrinde de gözlemlemek mümkündür.

1. Yollar

1.1. Cadde ve Sokaklar

Anadolu Türk kentleri üzerine yapılan araştırmalar kentlerin geometri dışı yol ağlarına sahip olduklarını göstermiştir. Bu düzensiz yol dokusu Selçuklu dönemi öncesine dayanmaktadır. Şehirlerin Roma döneminde düzgün olan yol dokusu Bizans dönemine gelindiğinde bozulmuştur. Türk fethinden sonra da yol ağlarında bir değişiklik yapılmamış, önceki dönemlerin kent strüktürü devam ettirilmiştir. Ortaçağ dönemi Anadolu şehirlerinden Sivas ve Kayseri'nin kent strüktürü eskidir. Bu kentlerde çıkmaz

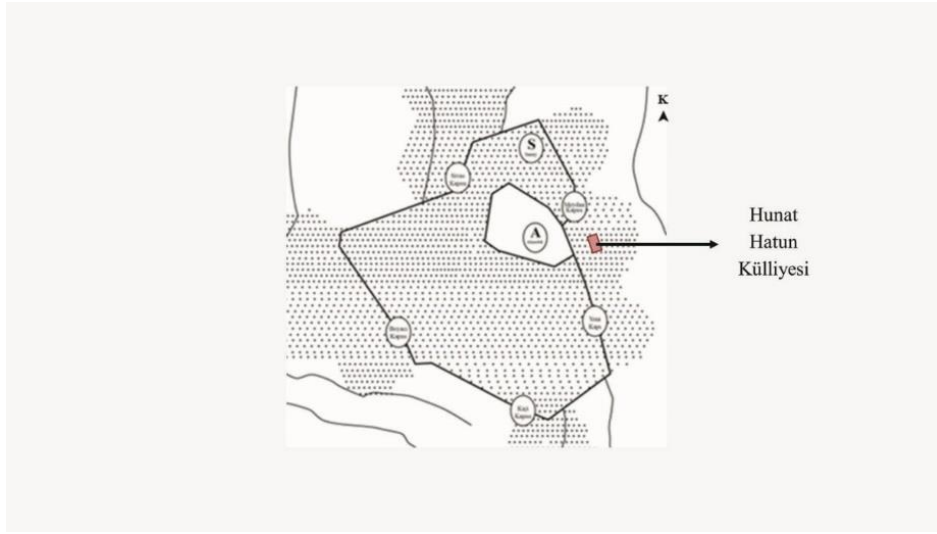
⁷² Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Konya kentine inşa edilen diğer medreselerden Altunapa (İplikçi) Medresesi (13. yüzyıl)'nın bir kısmı ve Kemaliye (Küçük Karatay) Medresesi (13. yüzyıl)'nın ana eyvan ve duvar kalıntıları günümüze ulaşmıştır. Atabekiye Medresesi (1256), Molla-i Atik (Gühertaş) Medresesi (1232), Kadı Kalemşah Medresesi (13. yüzyıl sonu), Lala Ruzbe Medresesi (13. yüzyıl), Molla Cedit (Velediye) Medresesi (13. yüzyıl sonu), Nizamiye (Nalinci) Medresesi (1239), Pamukçu (Penbe Furuşân) Medresesi, Seyfiye Medresesi (12. yüzyıl), Tacü'l Vezir Medresesi (1239), Hatuniye (Devlet Hatun) Medresesi (1213) ve Şeref Mesud Medresesi (13. yüzyıl) ise tamamen yok olmuştur. Bkz. Mehmet Birekul, "Anadolu Selçuklu Devletinde Eğitim ve Konya Medreseleri", *Mecmua*, S. 5 (Temmuz 2018): 89-95; Ahmet Yavuzylmaz ve Cahit Karakök, "Konya'daki Selçuklu Medreseleri," içinde *Konya Kitabı XIX Türkiye Selçukluları ve Konya*, ed. Caner Arabacı, Mehmet Ali Hacıgökmen ve Mustafa Akkuş (Konya: Konya Ticaret Odası, 2023), 217-248.

⁷³ Semiha Sultan Tekkanat ve Seda Nur Türkmen, "Tarih Boyunca Kent Formlarının Biçimlenişi Üzerine Bir İnceleme." *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10, S. 4 (Aralık 2018): 115-116.

sokakların çok olması dikkat çekmektedir. Konya kenti de Türk öncesi dönemin sokak dokusunu devam ettirmektedir.⁷⁴ Sokaklarında bazen kaldırımların yer aldığı çıkmaz sokaklara sahiptir.⁷⁵

Kentler mahalle ölçeğinde külliye etrafında gelişmiştir. Çoğunlukla çokgen biçimindeki surlar ile çevrelenen şehirlerde bu durum mekânsal kapalılık oluşturmıştır. Çıkmaz sokaklar da bu kapalılığı desteklemiştir. Bu dönem kentleri dar ve eğri yollara sahiptir. Sokaklar merkeze yönelmemiştir.⁷⁶ Bu dönemde şehirleri kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda bölen ana arterlerde bulunan sur kapıları şehir içindeki yolları şehirlerarasındaki yollara bağlamıştır. Konya şehrinin ana arterleri kuzeyde Ankara Caddesi, doğuda Alaeddin Caddesi, güneyde Sırçalı Medrese Sokak ve batıda Nuri Sofu Sokağı'dır (Resim 1).

Bu dönemde sur dışı yerleşmelerde yol ağları cami, zaviye, külliye, pazar ve çarşı gibi şehir için önemli olan yapılara yönlendirilmiştir. Kayseri kentinde Hunat Hatun Külliyesi (1237/1238) sur kapısının karşısına inşa edilmiş ve şehir içindeki yolları yönlendirmiştir.⁷⁷

Resim 13. Kayseri kentinin Ortaçağ dönemi haritası üzerinde Hunat Hatun Külliyesi'nin konumu⁷⁸

Bu durum Konya şehrinde de gözlemlenebilir. Larende Kapısı/Deli Kapı'nın önüne inşa edilen Sahip Ata Külliyesi'ne göre kentin sokakları yönlendirilmiştir (Resim 2).

2. Sınırlar/Kenarlar

2.1. Savunma Yapısı

Ortaçağ döneminde şehirlerin fiziki yapılarının belirlenmesinde kale ve sur gibi o şehri büyük ölçekte tanımlayan elemanlar etkili olmuştur.⁷⁹ Sur duvarları şehirlerin savunulmasında rol oynamıştır. Ancak surlar şehrin büyümesini ve gelişmesini sınırlamış bu yüzden kentlerin çevresine yeni duvarlar inşa edilmiştir. Ayrıca bu dönemde şehirlerin savunmalarını güçlendirmek için savuma kuleleri yaptırılmıştır.

On üçüncü yüzyılda Konya şehrinin büyümesi ile eski savunma sistemi yetersiz kalmıştır. Bunun üzerine 1221 yılında dış surlar yaptırılmıştır.⁸⁰ Konya kale kent modeline sahiptir. Ortaçağ Anadolu

⁷⁴ Eravşar, "Ortaçağ Anadolu Kentleri", *Türkler Ansiklopedisi*, 7, 512-513.

⁷⁵ Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde*, 260.

⁷⁶ Çağla Caner Yüksel, "Selçuklu Döneminde Anadolu Kentleri ve Kent Mimarisi," (ISAS, Ankara, April 19-21 2019), 348-350.

⁷⁷ Eravşar, "Ortaçağ Anadolu Kentleri", *Türkler Ansiklopedisi*, 7, 512-513.

⁷⁸ Haritaya şekil ve yazı tarafımızdan işlenmiştir. Bkz. Özcan, "Anadolu-Türk Kent," 180.

⁷⁹ Osman Eravşar, "Selçuklular ve Mirası," içinde *İhtişamlı Bir İmparatorluk Görkemli Bir Miras: Selçuklular*, (İstanbul, 2015), 182.

⁸⁰ Baykara, *Türkiye Selçukluları*, 36.

kentlerinden Sivas, Kastamonu, Kayseri, Erzurum ve Diyarbakır'ın surları şehrin bütününe kapsayacak şekilde planlanmıştır. Bu kentler kale kent modeline örnek verilebilir. Ancak Tokat ile Amasya gibi açık kent modeline sahip⁸¹ ve Kütahya ile Ankara gibi dış odaklı büyüme olarak adlandırılan⁸² kentlerin sur duvarları şehri tamamen kuşatmamış, hatta bazı yapılar sur dışında bırakılmıştır.

Önge⁸³ ve Atçeken⁸⁴ Konya kent surlarının açık hava müzesi görünümünde olduğunu ifade etmektedir. Kentte yapılan alan incelemesinde sur duvarlarının günümüze ulaşmadığı tespit edilmiştir. Ancak Ortaçağ Anadolu şehirlerinden Sinop kalesinin günümüze ulaşan kalıntılarında bu durum gözlemlenebilir. Kale duvarlarında boğa heykeli, kitabe ve sütun başlıkları gibi devşirme malzemeler kullanılmıştır. Böylelikle farklı dönemlere ait bu malzemeler ile surlar müze görünümü hissi vermektedir.

Resim 14. Dış kale surları, Sinop (R. Teke kişisel arşivi, 2023)

Surlar ile çevrili Konya kentinin etrafına 15 m genişliğinde hendekler kazılmıştır. Hendekler Meram Deresi'nden gelen sel sularının kente zarar vermeden Aslım Bataklığı'na dökülmesi görevini üstlenmiştir.⁸⁵ Diyarbakır kentinin dış kale surunun çevresine de 6 metreden 15 metreye kadar genişleyen hendekler kazılmıştır.⁸⁶ Bir diğer kale kent olan Sivas kentinin etrafına da hendekler kazılmış⁸⁷ ve böylelikle şehirlerin savunmaları güçlendirilmiştir. Hendeklerin üzerine yapılan köprüler ile kente giriş ve çıkışlar yapılmıştır. Ortaçağ Anadolu kentlerinden Diyarbakır'a kuzeyde Dağ (Harput) Kapı, güneyde Mardin Kapı, doğuda Yeni Kapı ve batıda Urfa Kapı olmak üzere 4 ana kapıdan girilmektedir.⁸⁸

⁸¹ Özcan, "Anadolu-Türk Kent," 172-173.

⁸² Koray Özcan ve Zekiye Yenen, "Anadolu-Türk Kent Tarihine Katkı: Anadolu Selçuklu Kenti (XII. Yüzyılın Başından XIII. Yüzyılın Sonuna Dek)," *Megaron* 5, S. 2 (Eylül 2010): 64.

⁸³ Önge, "Alaaddin Keykubad Döneminde," 50.

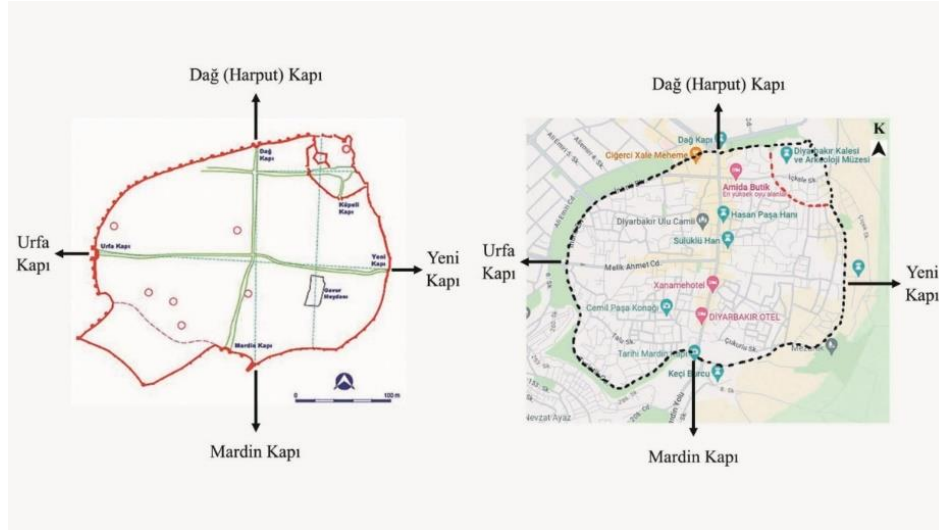
⁸⁴ Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının*, 314.

⁸⁵ Baykara, *Türkiye Selçukluları*, 37.

⁸⁶ Ali Boran, "Diyarbakır Kalesi," içinde *Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi*, ed. İrfan Yıldız (Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür ve Sanat Yayınları-3, 2011), 88.

⁸⁷ Gülpınar Akbulut, "Sivas Şehri'nin Tarihi Coğrafyası", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 35, S. 2 (Mart 2010): 214.

⁸⁸ Boran, "Diyarbakır Kalesi," 88.

Resim 15. Diyarbakır kentinin Ortaçağ haritasında⁸⁹ ve google maps üzerinde dış kale sur kapılarının gösterimi⁹⁰

Konya kentine Halkabegüş, Deri/Darı, Aksaray, At Pazarı, Telli, Larende/Deli, Meram/Yeni, Yapılı/Eski, Çeşme, Antalya, Sille ve Ertaş/Çeşnigir olmak üzere toplam 12 kapıdan giriş ve çıkışlar yapılmaktadır⁹¹ (**Resim 7**). Yerinde yapılan arazi çalışmasında kapıların günümüze ulaşmadığı tespit edilmiştir.

Ortaçağ döneminde kale kapıları isimlerini açıldığı yönde bulunan kentlerden, kapı çevresindeki pazar yeri ve önemli yapı toplulukları gibi unsurlardan almışlardır.⁹² Kale kapıları Diyarbakır kentinde Mardin, Urfa ve Harput'a, Konya şehrinde Aksaray, Larende (günümüzde Karaman) ve Antalya'ya ulaştığı için bu isimleri almıştır. At Pazarı Kapısı adını önünde kurulan At Pazarı'ndan⁹³, Halkabegüş Kapısı karşısındaki Halkabegüş Mescidi'nden ismini almıştır.⁹⁴

Kent dokusunda kale kapılarının önemi büyüktür. Kapılar kente gelen yolları kale ile bağlamış ve böylelikle şehir içindeki ana arterlerin oluşumunu sağlamıştır. Çoğunlukla iç kesimlerde daralan yollar sur kapılarının önünde toplanmıştır. Giriş ve çıkışların kontrolünü sağlayan kapılarda bazen tüccarlardan vergiler alınmıştır.⁹⁵ Ayrıca idam olayları için kapıların etrafında küçük meydanlar yer almıştır. Konya kentinde At Pazarı Kapısı'nın önünde bulunan meydana idam olayı yaşanmıştır.⁹⁶

Savunma bakımından kentlerin fiziki yapısını biçimlendiren bir diğer eleman iç kaledir. Konumlarına göre iki şekilde ortaya çıkmıştır. Birinci grup iç kaleler dıştaki kalenin surlarının bir kısmına bitişik olarak inşa edilmiştir.⁹⁷ Ortaçağ Anadolu kentlerinden Diyarbakır, Alaiyye (Alanya), Amasya, Tokat ve Kayseri bu gruba örnek verilebilir. Diyarbakır'ın iç kalesi "Fis Kayası" olarak adlandırılan kayalığın üzerine inşa edilmiş ve içinde cami, kilise, hapishane ve müze gibi yapılar yer almıştır.⁹⁸

⁸⁹ Boran, "Diyarbakır Kalesi," 89.

⁹⁰ Diyarbakır kentinin google maps haritası üzerine surların geçtiği yerler, kale kapıları ve caddelerin konumları ve isimleri haritaya tarafımızdan işlenmiştir. Kırmızı renkli kesik çizgi iç kale, siyah renkli kesik çizgi dış kale surlarının sınırını ifade etmektedir. 02 Aralık 2023 tarihinde erişildi, <https://www.google.com.tr/maps/@37.9116805,40.2349924,16z?entry=ttu>.

⁹¹ Konyalı, *Konya Tarihi*, 109.

⁹² Eravşar, "Ortaçağ Anadolu Kentleri", *Türkler Ansiklopedisi*, 7, 508.

⁹³ Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde*, 74, 118.

⁹⁴ Konyalı, *Konya Tarihi*, 111.

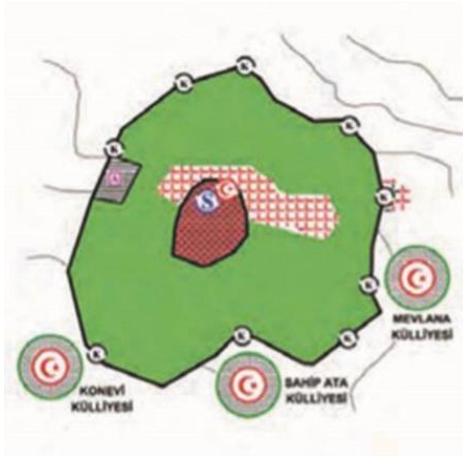
⁹⁵ Eravşar, "Selçuklular ve Mirası," 184.

⁹⁶ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri 1 (Mevlânâ ve Etrafindakiler)*, 228.

⁹⁷ Eravşar, "Selçuklular ve Mirası," 183.

⁹⁸ Boran, "Diyarbakır Kalesi," 90.

İkinci gruptakiler çoğunlukla topografik yapı ile ilgilidir. Kentlerin ortasına yüksek bir tepe üzerine dış kale surlarından bağımsız olarak yapılmıştır.⁹⁹ Ortaçağ Anadolu kentlerinden Sivas kenti ikinci gruba örnektir. Sivas kalesi Yukarı Kale (Toprak Tepe) ve Aşağı Kale olarak iki kaleden meydana gelmektedir. Saray ve bazı yerleşmeleri içine alan iç kale Aşağı Kale'dir.¹⁰⁰ Konya kentinde de iç kale, dış kale surlarından bağımsız şehrin merkezindeki Alaeddin Tepesi üzerine inşa edilmiştir. Konya'nın iç kalesinde kuzeyde Saltanat Sarayı ve Alaeddin Camisi, ortada Eflatun Kilisesi ve güneyde Rum ile Ermeni Kiliseleri yer almıştır.¹⁰¹

Resim 16. Konya kenti, kale kent modeli¹⁰²

Resim 17. Alaeddin Tepesi¹⁰³, Konya

Anadolu Türk kentlerinde iç kaleden bağımsız, içeriden dıştaki surla bitişik olarak konumlanan ahmedek yer almıştır. Tamamen askeri işleve sahip olan bu yapılar daha çok askeri garnizon ve kışla görevi üstlenmişlerdir. Bu sebepten ahmedeklerin tasarımları iç kaleden farklı planlanmıştır. Bazı dönemlerde hapishane olarak da kullanılmıştır.¹⁰⁴ Alaiyye (Alanya) ve Sivas'ta ahmedek dıştaki surlara bitişik iç kaleden bağımsız inşa edilmiştir.

⁹⁹ Eravşar, “Selçuklular ve Mirası,” 183.

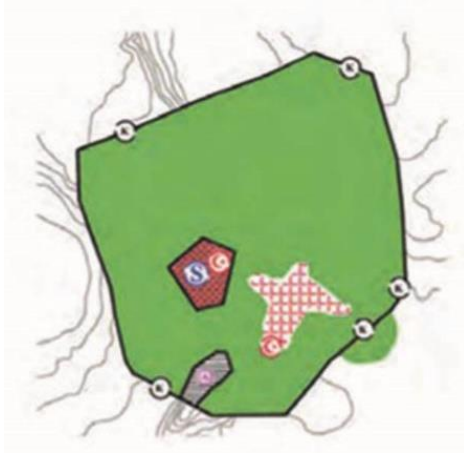
¹⁰⁰ Ömer Demirel, “Sivas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, TDV Yayınları, Ankara 2009, 279.

¹⁰¹ Baykara, *Türkiye Selçukluları*, 33.

¹⁰² Özcan ve Yenen, “Anadolu-Türk Kent Tarihine Katkı,” 63.

103 06 Kasım 2023 tarihinde erişildi, <https://aday.erbakan.edu.tr/public/uploads/editor/images/konyayi-kesfet/konya%20genel.JPG>.

¹⁰⁴ Eravşar, "Selçuklular ve Mirası," 183.

Resim 18. Sivas kenti, kale kent modeli¹⁰⁵Resim 19. Kale Park¹⁰⁶, Sivas

Sivas ve Alaiyye (Alanya)'deki gibi Konya şehrine de ahmedek yapılmış ve şehrin savunulmasından sorumlu olmuştur¹⁰⁷ (Resim 5). Şehirde yapılan alan incelemesinde ahmedeğin yıkıldığı tespit edilmiştir.

Resim 20. Alaeddin Tepesi'nden batıya, İnce Minareli Medrese'ye bakış¹⁰⁸, 19. yüzyıl, Konya

3. Bölgeler

3.1. Ticaret Bölgeleri

Anadolu Selçuklu Devleti ticarete büyük önem vermiş, bu dönemde kentler önemli gelişmeler kaydetmiştir. Kuzey ve güney, doğu ve batı güzergahında yer alan şehirlerde ciddi ticari gelişmeler yaşanmıştır. Sinop kuzey-güney doğrultusunu kullanan kervan kabilelerinin ulaştığı durak olmuştur. Buradan mallar Karadeniz'e açılmış, Asya ve Kırım'a ulaşmıştır. Karadeniz'e açılan diğer bir kilit noktası olan Samsun bu dönemin önemli limanları arasında yer almıştır. Ankara ticari güzergahlar üzerinde bulunmuş, Bizans ile ulaşım imkanının kolay olması şehrin ticaretini canlandırmıştır. Sivas ticaret açısından dönemin büyük şehirlerinden bir tanesi olmuştur. Kayseri ahilik teşkilatının ilk olarak

¹⁰⁵ Özcan ve Yenen, "Anadolu-Türk Kent Tarihine Katkı," 63.

¹⁰⁶ 06 Kasım 2023 tarihinde erişildi, <https://www.malatyasanalhaber.com/upload/haber/2018-06-07-kale-parki-yenileniyor.jpg>.

¹⁰⁷ Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde*, 254.

¹⁰⁸ 04 Aralık 2023 tarihinde erişildi, <https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:12579223>.

uygulandığı kenttir. Antalya liman şehri olarak önemli bir büyüme göstermiştir. Devletin verdiği teşvikler ile tüccarlar tarafından cazip bir şehir haline gelmiştir. Alaiyye (Alanya)'de hem kereste hem de liman ticareti yoğun olarak yapılmıştır.¹⁰⁹

Anadolu Selçuklu döneminde siyasi, idari ve askeri yönden merkez olan Konya kenti ticari hayat açısından da önemli ve canlı bir merkez olmuştur. Batıda Bizans, doğuda Suriye'den geçen yollara ayrıca Sivas ile Kayseri'den gelen güzergaha hâkim bir konumda yer almıştır. Şehrin bu konumu Tebrizli sanatçıları ve Venedikli tüccarları kendine çekmiştir.¹¹⁰

Konya'da ticaret kentin birçok noktasına yayılmış ancak Alaeddin Tepesi'nin doğusu ağırlık merkezi olmuştur. Bununla beraber Alaeddin Tepesi'nin kuzey, doğu ve batı olmak üzere üç tarafında ve kale kapılarının çevresinde pazarlar kurulmuştur.¹¹¹ (Resim 8). Koyun Pazarı, Buğday Pazarı, Kasaplar Çarşısı, Aşçılar Çarşısı, Bıçakçılar Çarşısı ve Demirciler Çarşısı Sivas ve Konya'da ortak olarak kurulan ticaret bölgeleridir.¹¹² Ayrıca bu iki kentte ortak bir diğer ticaret merkezi Uzun Çarşı'dır.¹¹³

Bedesten Türk kentlerinde ticaret bölgesinin merkezi konumunda yer almıştır. Konya şehrinde de bu döneme ait bedesten ya da buna benzer ticari işlevli bir yapı yer almış ancak bu yapının Selçuklu dönemine ait olduğu hakkında kesin bilgi yoktur.¹¹⁴

Konya şehrinde hanlar çoğunlukla çarşının içinde yer almış ve 13. yüzyıldan itibaren kentte görünmeye başlamıştır.¹¹⁵ Ortaçağ Anadolu kentlerinden Sivas'ın merkezinde de bu döneme ait birçok han yer almıştır.¹¹⁶

3.2. Mahalleler

Anadolu Selçuklu kentlerinin mahallelerinin tarihsel gelişiminin belirlenmesi için yeterli bilgi ve kaynak yoktur. 15. yüzyıl itibarıyla şehirlerin tahrirleri tutulmaya başlanmış, bu tahrirlerden geriye dönük çıkarımlar yapılmış ve böylelikle Selçuklu dönemi kentlerinin mahalle sayısı ve yapısı hakkında bir takım bilgilere ulaşılmıştır.¹¹⁷ Mahalle sayısı kentlerin büyüklüğüne göre değişiklik göstermiştir. Kırşehir'in 10 tane mahallesi bulunurken Sivas ve Kayseri gibi büyük kentler 40-50 civarı mahalleden oluşmuştur.¹¹⁸ Konya kentinin de bu dönemde 40-50 mahallesi vardır.¹¹⁹

Anadolu Türk kentlerinde mahalleler bir cami ya da mescidin etrafında şekillenmiştir. Mahallelerin merkezinde yer alan bu dini yapıların isimleri mahalleye adını vermiştir. Ayrıca ticari işlevli yapılar da mahallelerin çekirdeklerinde yer almıştır. Bu dönemde mahallelerin fiziki dokusunu yol ağları oluşturmuştur. Cami, mescit, tekke ve zaviye gibi yapılar yolları yönlendirmiştir. Sokakların yapısal karakteri iki tane süvarinin geçebileceği genişlikte planlanmıştır.¹²⁰

4. Odak/Düğüm Noktaları

4.1. Meydan

Selçuklu yerleşmelerinde anıtsal yapılar kent gelişiminin belirleyici ana unsuru olmuştur. Meydanlar, yollar, yapıların konumu ve biçimi gibi kent dokusu anıtsal yapılara göre şekillenmiştir.

¹⁰⁹ Yaşar Bedirhan, "Türkiye Selçukluları Devrinde Anadolu'nun Ticaret Şehirleri", *Tarih Okulu Dergisi* 8, S. XXIV (Aralık 2015): 44-45.

¹¹⁰ İsmet Kayaoğlu, "Selçuklular Döneminde Konya'da Ticari Hayata Bir Bakış", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 1 (Ocak 1992): 115.

¹¹¹ Baykara, *Türkiye Selçukluları*, 61.

¹¹² Baykara, *Türkiye Selçukluları*, 58; Akbulut, "Sivas Şehri", 215.

¹¹³ Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi*, 37; Akbulut, "Sivas Şehri", 215.

¹¹⁴ Baş ve Bozkurt, "Konya Bedesteni," 517-518.

¹¹⁵ Baykara, *Türkiye Selçukluları*, 63.

¹¹⁶ Akbulut, "Sivas Şehri", 215.

¹¹⁷ Eravşar, "Selçuklular ve Mirası," 184.

¹¹⁸ Akşit, "Selçuklular Devrinde," 81.

¹¹⁹ Baykara, *Türkiye Selçukluları*, 50.

¹²⁰ Eravşar, "Selçuklular ve Mirası," 184-185.

Kayseri’de sur kapısının önüne inşa edilen Hunat Hatun Külliyesi çevresi ile bir meydan oluşturmuş ve sokak ve caddelerin yönlenmesi buna göre yapılmıştır¹²¹ (**Resim 13**). Kale kapılarının önünde yer alan Hunat Hatun Külliyesi örneğindeki gibi önemli anıtsal yapılar kentin içindeki yolları yönlendirmiştir. Konya şehrinde de Larende Kapısı/Deli Kapı’nın karşısına yapılan Sahip Ata Külliyesi çevresi ile bir meydan oluşturmuş, sokaklar da bu yapıya göre yönlendirilmiştir (**Resim 2**).

Resim 21. Hunat Hatun Külliyesi¹²², Kayseri

Resim 22. Sahip Ata Külliyesi, Konya (R. Teke kişisel arşivi, 2022)

İbn Bibi¹²³ Konya Sarayı’nın askerlerinin sultanın emrini yerine getirmek amacıyla kentin önünde bulunan boş arazide hazır olarak beklediğini ifade etmektedir. Sultan ordusuyla bu meydanlarda eğlenmiş, şenlik ve törenler burada yapılmıştır. Yine infaz olayları da bu meydanlarda gerçekleşmiştir.¹²⁴ Ahmed Eflâkî¹²⁵’nin Hz. Mevlânâ’nın At Pazarı Kapısı’ndan çıkarken gerçekleşen idam olayını anlatması bize kapının yakınlarında küçük bir meydan olabileceğini düşündürmektedir.

Yollar, sınırlar/kenarlar, bölgeler, odak/düğüm noktaları ve işaret öğeleri/nirengi noktaları olarak ayrı ayrı ele alınan bu kriterler gözlemlenen alanın şartlarına göre değişiklik gösterebilir. Bu yüzden kale kapıları bizler için sınırlar/kenarlar kriterinde savunma yapısının bir unsuru olmalarının yanında çevreleri ile birer odak/düğüm noktası olma özelliği taşımaktadır.

5. İşaret Öğeleri/Nirengi Noktaları

Konya için Saltanat Sarayı, Alaeddin Camisi, Sırçalı Medrese, Karatay Medresesi, İnce Minareli Medrese ve Ali Gav Medresesi işaret öğeleri/nirengi noktalarına örnek verilebilir. Selçuklu döneminde ilim ve kültür merkezi olan Konya şehrinde yapılan arazi çalışmasında kentsel bölgede rahatlıkla algılanabilen Alaeddin Camisi, Sırçalı Medrese, Karatay Medresesi, İnce Minareli Medrese ve Ali Gav Medresesi’nin günümüze ulaştığı tespit edilmiştir. Saltanat Sarayı’nın ise köşk kısmı ve kalıntıları günümüze ulaşmıştır.

¹²¹ Eravşar, “Selçuklular ve Mirası,” 186-187.

¹²² 22 Mayıs 2023 tarihinde erişildi, <https://i.pinimg.com/originals/c2/23/fc/c223fc1d8c2459ecf579952e3600f217.jpg>.

¹²³ İbn Bibi, “*El Evamirü ’l-Ala’iye Fi ’l-Umuri ’l-Ala’iye (Selçuk Name) I*,” haz. Mürsel Öztürk, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), 155.

¹²⁴ Eravşar, “Ortaçağ Anadolu Kentleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, 7, 510-511.

¹²⁵ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri 1 (Mevlânâ ve Etrafindakiler)*, 228.

Tablo 1. Konya kentinin işaret öğeleri/nirengi noktaları örnekleri (R. Teke kişisel arşivi, 2022)

Alaeddin Camisi, Konya

Sırçalı Medrese, Konya

Karatay Medresesi, Konya

İnce Minareli Medrese, Konya

Ali Gav Medresesi, Konya

SONUÇ

Bir kenti okumak kent elemanlarının birbiri ile olan ilişkilerini ortaya koyarak onu anlamayı içerir. Bu çalışmada Kevin Lynch'in kent imgesini oluşturan beş bileşeni aracılığı ile Konya'nın Ortaçağ dönemi kent dokusunun analizi yapılmıştır. Bu tür tarihi özelliklere sahip yerleşmelerde kentsel okunabilirliğin amacı kültürel ve sosyal değerleri korumaktır. Ayrıca gelecek ve geçmiş arasında şehrin sürekliliğini ve sürdürülebilir olabilmesini sağlamaktır.

Ortaçağ döneminin ana ticaret merkezleri arasında yer alan ve Anadolu Selçuklulara uzun yıllar başkent olan Konya günümüze ulaşan Alaeddin Camisi, Sırçalı Medrese, Karatay Medresesi, İnce Minareli Medrese, Ali Gav Medresesi ve Sahip Ata Külliyesi gibi yapıları ile o dönemin en güzel örneklerini sergilemektedir. Günümüze gelen anıtsal yapılarından anlaşıldığı üzere Konya Anadolu Selçuklu döneminde şehircilik bakımından altın çağını yaşamıştır. Konya'nın Ortaçağ dönemi analizi yapıldığında Ortaçağ Anadolu kentleri arasında dikkat çeken şehirler arasında yer almıştır. Konya hem siyasi ve askeri hem de ekonomik ve sosyokültürel açıdan Selçuklu kentleri içinde Anadolu'nun odak merkezi olmuştur. Ancak günümüz Konya kent okuması yapılacak olursa şehrin Ortaçağ görüntüsünü kaybettiği söylenebilir. Kale duvarları ve kapılarının günümüze ulaşamaması, Sahip Ata Külliyesi'nin ön tarafında taksi durağının yer alması (**Resim 22**), Sırçalı Medrese'nin atıl durumda bırakılması (**Tablo 1**), bilinçsiz restorasyon çalışmaları, yol açmak, meydan genişletmek ya da park yapmak amacıyla anıt niteliğindeki yapıların yok edilmesi şehrin Ortaçağ görüntüsünü kaybetmesinde etkili olmuştur. Anadolu Selçuklu devrinde imar faaliyetleri bakımından altın çağını yaşamış şehrin bu görüntüsünü kaybetmiş olması üzücüdür.

Konya şehri 2000 yılında Dünya Mirası Geçici Listesi'ne "*Konya-Selçuklu Uygarlığının Başkenti*" şeklinde i, ii ve iv numaralı kriterler ile kültürel kategoride dahil olmuştur.¹²⁶ UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girmek hem şehre hem de ülkeye prestij sağlar. Dünya çapında tanınırlık sağlar. Sadece bölge yetkilileri tarafından değil UNESCO tarafından da bu alan korunur. Ayrıca kültür turizminin gelişimine büyük ölçüde katkı sağlar. Böylece kültürel mirasların korunarak gelecek kuşaklara aktarılması için turizm ve koruma dengesi sağlanmış olur. Turizm son yıllarda kültürel mirasın korunması konusunda bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda kültürel miras ve turizm arasındaki ilişkiyi güçlendirmek için birkaç öneri sunulabilir:

Selçuklu Uygarlığının Başkenti Konya'nın UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer aldığına dair reklam çalışmaları yapılarak bu konu hakkında farkındalık artırılabilir.

Şehir halkının turizme yönelik algı ve tutumu şehirdeki turizmin gelişimi bakımından oldukça önemlidir. Bu kapsamda broşür ya da seminer gibi bilgilendirme faaliyetleri ile halk bilinçlendirilebilir. Böylelikle kültürel mirasın korunması konusunda yerel halk sürece dahil edilmiş olur.

Kültürel mirasın korunması ve yaşatılması için "yeniden işlevlendirme" kavramı da oldukça önemlidir. Sırçalı Medrese'yi atıl durumda bırakıp, terk etmek yerine, medrese yeniden işlevlendirilerek müze, sergi alanı ya da sanat akademisi gibi farklı amaçlar için kullanılabilir. Halkın bilinçlenmesi için yapılacak bilgilendirme faaliyetleri de yine bu medrese de yapılabilir. Kültürel ve tarihi değeri olan bu gibi yapıların koruma aracı olarak yeniden kullanımı tarihsel ve kültürel devamlılık sağlamasının yanında şehirlerin kültürel ve ekonomik gelişme düzeyini de katkıda bulunmaktadır.

Turizm planlı bir şekilde yöneltildiği zaman tarihi bölgelerin ekonomik gelişmesine destek olarak kültürel mirasın korunma sürecine katkı sağlayabilir. Ancak planlı yönetilmezse turist akını ile ortaya çıkan olumsuz etkiler kültürel ve tarihi mirasın tahrip olmasına neden olur. Bu yüzden sürdürülebilir turizm projelerinin geliştirilmesi gerekir.

Kültürel mirasın sadece fiziksel olarak değil, dijital ortamlarda da korunması gerekir. 2023 yılında Konya Büyükşehir Belediyesi Darü'l-Mülk projesi kapsamında Taş Bina Konya Büyükşehir Belediyesi Konya Tanıtım Merkezi (1917-1922) yeniden işlevlendirilerek teknolojinin imkânları ile Konya'nın

¹²⁶ "Konya-A capital of Seljuk Civilization," UNESCO, Aralık 10, 2023, <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/1404/>.

tarih ve kültürüne ışık tutan dijital bir tanıtım merkezi haline getirilmiştir. Taş Bina örneğinde olduğu gibi sanal müzeler, 3D tarama teknolojileri ve dijital arşivleme sistemleri kültürel ve tarihi mirası geleceğe aktarmada güçlü bir araç olarak kullanılmaktadır. Böylelikle yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalan eserler dijital ortamlarda korunarak daha geniş kitlelere ulaştırılabilir.

Günümüzde kentin tarihi çekirdeği olan Alaeddin Tepesi'nde yapılan kazılar ile şehirdeki arkeolojik ve kültürel mirası koruma çalışmaları artmaya başlamıştır. 2022-2023 yıllarında Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen yarışma ile Alaeddin Tepesi'nin tarihi ve kültürel geçmişinin ön plana çıkartılması amaçlanmıştır. Şehrin Selçuklu yapıları Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde yapılan onarım, bakım ve eklemeler ile günümüze gelebilmiştir. Konya Belediyesinin düzenlemiş olduğu bu proje yarışması örneğinde olduğu gibi kentin sadece Selçuklu mirasının değil, Karamanoğulları, Osmanlı ve Cumhuriyet devri mimari eserlerinin de korunabilmesi için izleri kalan, yıkılan ve ayakta kalan yapılara uygulanacak bütüncül yaklaşımlı projelere ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmed Eflâkî. *Ariflerin Menkıbeleri 1 (Mevlânâ ve Etrafındakiler)*. çev. Tahsin Yazıcı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.
- Akbulut, Gülpınar. "Sivas Şehri'nin Tarihi Coğrafyası", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 35, S. 2 (Mart 2010): 212-222.
- Akşit, Ahmet. "Selçuklular Devrinde Kent İskanı ve Mahalleler", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5, S. 1 (Aralık 2014): 67-88.
- Aktaş Yasa, Azize. "Konya'nın Anadolu Selçukluları Dönemi Fiziki Yapısı." II. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı-Araştırmaları Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur, Konya, Nisan 30-Mayıs 02 1998.
- Aktaş Yasa, Azize. "Konya." içinde *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı* 2, ed. Ali Uzay Peker ve Kenan Bilici, 245-261. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2015.
- Arabacı, Caner. *Geçmişten Günümüze Konya Ticaret Odası 1882-1999*. Konya: Konya Ticaret Odası, 1999.
- Atçeken, Zeki. *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.
- Baş, Ali ve Tolga Bozkurt. "Konya Bedesteni." *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10 (Ağustos 2003): 507-529.
- Baykara, Tuncer. *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*. Konya: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.
- Bedirhan, Yaşar. "Türkiye Selçukluları Devrinde Anadolu'nun Ticaret Şehirleri", *Tarih Okulu Dergisi* 8, S. XXIV (Aralık 2015): 25-50.
- Birekul, Mehmet. "Anadolu Selçuklu Devletinde Eğitim ve Konya Medreseleri", *Mecmua*, S. 5 (Temmuz 2018): 85-98.
- Boran, Ali. "Diyarbakır Kalesi." içinde *Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi*, ed. İrfan Yıldız, 77-121. Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür ve Sanat Yayınları-3, 2011.
- Demirel, Ömer, "Sivas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 37, TDV Yayınları, Ankara 2009, 278-282.
- Eravşar, Osman, "Ortaçağ Anadolu Kentleri", *Türkler Ansiklopedisi*. C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 502-518.

- Eravşar, Osman. "Selçuklular ve Mirası." içinde *İhtişamlı Bir İmparatorluk Görkemli Bir Miras: Selçuklular*, 140-189. İstanbul, 2015.
- Ergenç, Özer. *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, 1995.
- İbn Bibi, "El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name) I." haz. Mürsel Öztürk, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- Kayaoğlu, İsmet. "Selçuklular Döneminde Konya'da Ticari Hayata Bir Bakış", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 1 (Ocak 1992): 107-115.
- Konyalı, İbrahim Hakkı. *Konya Tarihi*. Konya: Memleket Gazetesi Yayınları, 2007.
- Köymen, Mehmet Altay. *Selçuklu Devri Türk Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Küçükdağ, Yusuf. "Konya Kalesi'nin Ahmedek Bölümüne Dair." içinde *Konya Şehri'nin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı -Makeleler- I*, 13-22. Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları, 2004.
- Küçükdağ, Yusuf ve Caner Arabacı. *Selçuklular ve Konya*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2016.
- Lynch, Kevin. *The Image of the City*. Cambridge: M.I.T. Press, 1990.
- Önder, Mehmet. *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*. Konya: Yeni Kitap Basımevi, 1962.
- Önge, Yılmaz. "Alaaddin Keykubad Döneminde Konya'da İnşa Edilmiş Mimarlık Eserleri", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 3 (Haziran 1988): 49-60.
- Özcan, Koray. "Anadolu-Türk Kent Tarihinden Bir Kesit Selçuklu Döneminde Anadolu-Türk Kent Model(ler)i", *Bilig*, S. 38 (Temmuz 2006): 161-184.
- Özcan, Koray. "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Modelleri", *İtüdergisi/a mimarlık, planlama, tasarım* 6, S. 1 (Mart 2007): 3-15.
- Özcan, Koray ve Zekiye Yenen. "Anadolu-Türk Kent Tarihine Katkı: Anadolu Selçuklu Kenti (XII. Yüzyılın Başından XIII. Yüzyılın Sonuna Dek)." *Megaron* 5, S. 2 (Eylül 2010): 55-66.
- Tanyeli, Uğur. *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Değişimi (11.-15. Yüzyıllar)*. Ankara: İdeal Kent Yayınları, 2021.
- Tekkanat, Semiha Sultan ve Seda Nur Türkmen. "Tarih Boyunca Kent Formlarının Biçimleniş Üzerine Bir İnceleme." *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10, S. 4 (Aralık 2018): 107-124.
- Turan, Osman. "Selçuklu Kervansarayları", *Belleten* 10, S. 39 (Temmuz 1946): 471-496.
- Turan, Osman. *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- UNESCO. "Konya-A capital of Seljuk Civilization." Aralık 10, 2023. <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/1404/>
- Yavuzılmaz, Ahmet ve Cahit Karakök. "Konya'daki Selçuklu Medreseleri." içinde *Konya Kitabı XIX Türkiye Selçukluları ve Konya*, ed. Caner Arabacı, Mehmet Ali Hacıgökmen ve Mustafa Akkuş, 213-251. Konya: Konya Ticaret Odası, 2023.
- Yüksel, Çağla Caner. "Selçuklu Döneminde Anadolu Kentleri ve Kent Mimarisi." ISAS (3rd International Symposium on Innovative Approaches in Scientific Studies, Section: Fine Arts, Design and Architecture) Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur, Ankara, April 19-21, 2019.